

ახალი მასალები 1924 წლის ანტისაბჭოთა აჯანყების შესახებ

საკვანძო სიტყვები: ანტისაბჭოთა აჯანყება, 1924 წლის აჯანყება, პარიტეტული კომიტეტი, დამოუკიდებლობის კომიტეტი, რეპრესიები, საქართველოს ოკუპაცია, სოციალური მდგომარეობა სოფლებში

Keywords: Anti-soviet uprising, the 1924 uprising, parity Committee, independence committee, repressions, Occupation of Georgia, social condition in the villages

XIX-XX საუკუნეების საქართველოს ისტორიის მასალების მნიშვნელოვანი ნაწილი 1. რუსულ ენაზეა შესრულებული და 2. ისინი რუსეთში ინახება. ამ მხრივ მნიშვნელოვანია ამ მასალების მოძიება, თარგმნა და ქართულ სამეცნიერო სივრცეში შემოტანა.

დანახებით უნდა აღინიშნოს, რომ ელექტრონულ სისტემებში მასალების განთავსებითა და მათი ხელმისაწვდომობით რუსული სამეცნიერო სივრცე ბევრად აღემატება ქართულს. ერთ-ერთ საიტზე სხვადასხვა ინფორმაციების ძიებისას ჩვენ გადავანყდით ცნობებს, რომლებიც საქართველოში 1921-1924 წელს შექმნილ ეკონომიკურ, სოციალურ და პოლიტიკურ მდგომარეობაზე გვანვდის ინფორმაციას. გადავწყვიტეთ, ეს წყაროები გვეთარგმნა, შესაბამისი მსვლელობა მიგვეცა და გამოგვექვეყნებინა. ამჯერად მხოლოდ 1924 წლის აჯანყებას შევხებით.

იმ მიზნით, რომ აჯანყება არა მხოლოდ ჩვენი, არამედ უშუალოდ ცენტრალური ხელისუფლების თვალდანაც შევაფასოთ, ეს მასალები დიდ მნიშვნელობას იძენს. ისტორიკოსი ბონდო კუპატაძე თავის სტატიაში „ბოლშევიკური ხელისუფლება და ქართული საზოგადოება 1924 წლის აჯანყების დროს“ რამდენიმე მთავარ აქცენტს სვამს, ერთ-ერთი შემდეგი სახისაა: „რამდენად იყო ინფორმირებული ბოლშევიკური ხელისუფლება აჯანყების და მისი მასშტაბების შესახებ?“ (კუპატაძე 2016: 183). ჩვენ მიერ მიკვლეული დოკუმენტებით ირკვევა, რომ აჯანყების მსვლელობისას ამიერკავკასიიდან სისტემატურად აგზავნიდნენ ცნობებს პირადად იოსებ სტალინთან, ზოგიერთ შემთხვევაში კი განზრახ ან უნებლიეთ მცდარი ფაქტებით. ზოგჯერ ვხვდებით აჯანყებისას წარმოებული დახვრეტების ცნობის დამალვას, რის ახსნასაც ჩვენ ქვე-

მოთ შევეცდებით. ხსენებულ დოკუმენტებს ჩვენ აჯანყების მსვლელობის ქრონოლოგიის პარალელურად გავყვებით და შესაბამისად განვიხილავთ.

მასალები პირველად 2000 წელს გამოქვეყნდა კრებულში „СОВЕТСКАЯ ДЕРЕВНЯ ГЛАЗАМИ ОГПУ – Документы и материалы“, ტ. 2. 1923-1929.¹ ქართულ რეალობაში, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, პირველად ის ჩვენ შემოგვაქვს.

ზოგადად, საქართველოს ისტორიაში ერთ-ერთი გამორჩეული ადგილი სწორედ 1921 წლის თებერვალ-მარტის ოკუპაციას უკავია, მასთან ერთად კი ოკუპაციასთან და ფაქტობრივ ანექსიასთან ქართველი ხალხის შეურიგებელ ბრძოლას. „საქართველოში ანტიბოლშევიკური სახალხო განწყობილება იმ წუთიდანვე გახდა საგრძნობი, რა წუთიდანაც რუსულმა ჯარმა ტფილისში შემოღგა ფეხი“ (კირთაძე 1996: 25). პირველი გამოსვლა სვანეთში დაიწყო და საქართველოს მთიანეთში (განსაკუთრებით კი აღმოსავლეთის) პერმანენტული გამოსვლების სახე მიიღო. ამასთან ოკუპაციის პირველივე დღეებიდან საქართველოს „სოფელ-ქალაქებში თითქმის პერმანენტულად მიმდინარეობდა სხვადასხვა სახისა და ფორმის საპროტესტო მოძრაობა... ამ ინტენსიური მოძრაობის ყველაზე აქტიურ ძალას ქმნიდნენ მოსწავლე და სტუდენტი ახალგაზრდები, ინტელიგენცია, მუშები და სოფლის გლეხური და წვრილბურჟუაზიული მოსახლეობა... (შველიძე 2016: 38).

ხსენებულ პერიოდში ანტისახელმწიფოებრივი ბრძოლის ყველაზე ნათელი დადასტურება კი 1924 წლის ანტისაბჭოთა აჯანყებაა. წლების მანძილზე ის მრავალი მეცნიერის კვლევის ობიექტი გამხდარა და საკითხით დაინტერესება დღესაც გრძელდება (კირთაძე 1996; ბენიძე 1991; დვალისშვილი 2006; ჭიქია 2012; ჭიქია 2012ა; ბერიშვილი 2013; ვადაჭკორია 2016 და სხვა).

აჯანყება, რომელიც დიდი ხნის განმავლობაში იგეგმებოდა და მისი დაწყების თარიღიც რამდენჯერმე შეიცვალა, საბოლოოდ 28 აგვისტოს, ქიათურაში დაიწყო და ეს მაშინ, როდესაც შეთანხმებისამებრ ის 29 აგვისტოს უნდა დაწყებულიყო.

თითქმის ყველა დოკუმენტიდან ჩანს, რომ აჯანყების წინაპერიოდის განმავლობაში საბჭოთა სტრუქტურებმა აჯანყების მეთაურთა თითქმის

1 „საბჭოთა სოფელი გსპს-ის თვალთ, დოკუმენტები და მასალები“. ОГПУ – Объединённое государственное политическое управление (გაერთიანებული სახელმწიფო პოლიტიკური სამართველო) – მის უმთავრეს მიზანს წარმოადგენდა კონტრრევოლუციასთან, შპიონაჟთან და ბანდიტიზმთან ბრძოლა.

ყოველი ნაბიჯი იცოდნენ: „შეიარაღებული აჯანყების მზადების შესახებ საქართველოს საგანგებო კომისიას ინფორმაციები 1924 წლის ადრე გაზაფხულზე გააჩნდა“ (ენდელაძე 2004: 5, 5-14; აგრეთვე იხ.: კუპატაძე 2016: 183-206). ამავსე აღნიშნავდა სერგო ორჯონიკიძე ცკ პლენუმზე: „...მენშევიკების გამოსვლის შესაძლებლობა ჩვენთვის მოულოდნელი არ ყოფილა. როგორც პარტიული, ისე საგანგებო კომისიის ხაზით, ყოველთვის გვექონდა ცნობები, რომ მზადდებოდა გამოსვლები“ (1924 წლის ოქტომბერი 1990: 11). ამ ფრაზიდან ისიც იკვეთება, რომ „ჩკ“ და კპ ცენტრში ცალ-ცალკე აგზავნიდნენ ინფორმაციებს. საბჭოთა უწყებებისთვის, არც გამოსვლის ზუსტი თარიღი ყოფილა უცხო. 27 აგვისტოს „საქჩეკას“ თავმჯდომარე ეპიფანე კვანტალიანი „პირდაპირი სატელეფონო ხაზით, დაშიფრული ტექსტით ადგილობრივ ორგანოებს გადასცემს ინფორმაციას იმის თაობაზე, რომ უტყუარი მონაცემებით, ანტისაბჭოთა პარტიებს განზრახული აქვთ შეიარაღებული გამოსვლის მოწყობა ღამით 28-29 ან 29-30 აგვისტოს და ავალებს დაუყოვნებლივ მიიღონ ზომები ყოველგვარი მცდელობის აღკვეთის მიზნით...“, შეინარჩუნონ სიმშვიდე, ხოლო დაშიფრული ინფორმაციები ყოველდღიურად, დღეში სამჯერ, მიაწოდონ მაზრის უფროსს. 28 აგვისტოს კი კვანტალიანი ყველა „პოლიტიბუროს“ უფროსს უგზავნის შეტყობინებას ღამის 2 საათზე მოსალოდნელი გამოსვლის შესახებ და ნებას რთავდა, რომ ჩაეტარებინათ მასობრივი ღონისძიებები (ენდელაძე 2004: 14-15).

ჩვენ მიერ მიკვლეული დოკუმენტები მნიშვნელოვანია იმ კუთხითაც, რომ აჯანყება მაშინათვე ავანტიურადაა მონათლული, ეს კი იმითაა საინტერესო, რომ შემდეგში „საბჭოთა ხელისუფლებამ 1924 წლის აჯანყების მასშტაბურობით გამოწვეული „უხერხულობის“ თავიდან ასაცილებლად ... საკითხს ტაბუ დაადო და ის ე. წ. „აკრძალულ“ თემათა რიცხვს მიაკუთვნა. საბჭოთა ისტორიოგრაფიამ კი აჯანყება, საბჭოთა ხელისუფალთა დაკვეთით, „ავანტიურად“ მონათლა (ჯიქია 2012: 4).

28 აგვისტოს ღამით ქალაქ ჭიათურის დაკავების შემდეგ ჩამოყალიბდა დროებითი ხელისუფლება, რომელსაც გიორგი წერეთელი ჩაუდგა სათავეში. როგორც საარქივო მასალებიდან ირკვევა, ჭიათურაში შეიარაღებული აჯანყების დაწყების შესახებ მალევე გაუგზავნიათ შიფრტელეგრამა ბაქოში, ერევანსა და როსტოვში (ენდელაძე 2004: 15).

ჩვენ მიერ მიკვლეულ დოკუმენტებში პირველი შიფროგრამა 30 აგვისტოთი თარიღდება და სერგო ორჯონიკიძე სტალინს აჯანყების შესახებ ატყობინებს, თუმცა სიტყვა „აჯანყება“/„ამბოხება“ ნახსენები

არაა, გამოიყენება „გამოსვლა“. ამასთან, ასლები დაეგზავნათ მიხაილ ვ. ფრუნზესა და ვიაჩესლავ რ. მენჟინსკის.¹

„გუშინ გამთენიისას რამდენიმე ათეული ადამიანისგან შემდგარი ბანდა თავს დაესხა ქიათურას და განაიარაღა რა ჩვენები, დაიკავა ის. დღეს დილით ადრე ბანდა განდევნილ იქნა ქალაქიდან. დღესვე თითქმის მთელი საქართველოს მასშტაბით დაიწყო ყოფილ სახალხო გვარდიელთა და მენშევიკთა ცალკეულ ჯგუფთა გამოსვლები, რომლებიც გაძლიერებულად ემზადებიან თბილისზე თავდასხმისათვის. ღონისძიებები ლიკვიდაციისთვის უკვე მიღებულია. უფრო დეტალურად ხვალ“ (Советская деревня... 2000: 237).

ის, რომ აჯანყებულებისთვის მთავარი სამიზნე დიდი ქალაქები, განსაკუთრებით კი თბილისი იქნებოდა, უცნობი, როგორც ამ შიფროგრამიდანაც ჩანს, არც საბჭოთა სტრუქტურებისთვის ყოფილა. ამასთან, ის ინფორმაციაც, რომ აჯანყებულები დილით ადრევე იქნენ განდევნილი, სიმართლეს უნდა შეესაბამებოდეს. ქიათურის დროებითმა მმართველობამ 29 საათი იარსება და 29 აგვისტოს დილის 9 საათზე ქალაქი დაკარგულ იქნა (ენდელაძე 2004: 16).

სამწუხაროდ, დაპირებულ „ხვალინდელ“ შიფროგრამას ვერ მივაკვლიეთ და მომდევნო შიფროგრამა უკვე 2 სექტემბრითაა დათარიღებული, გამგზავნი და ადრესატი იგივეა. ამასთან, ეს შიფროგრამა უფრო მეტად ინფორმაციულია.

„გამოსვლამ, დაწყებულმა 28 აგვისტოს ქიათურაში და ლიკვიდირებულმა 29 აგვისტოს დილას, კომუნართა 40 კაციანი რაზმის მიერ,² 29 აგვისტოს ოზურგეთის მაზრა თითქმის მთლიანად მოიცვა. ქალაქი ჩვენ გვრჩებოდა. გამოსვლების ხასიათი ჩვენთან, ისევე როგორც სხვა ადგილებში, ასეთია: მენშევიკთა ჯგუფები 5-დან 30 კაცამდე თავს ესხმოდნენ ხელისუფლების ორგანოებს, ანაირადებდნენ ჩვენს ამხანაგებს, მათ ადგილზე კი თავიანთ ხალხს აყენებდნენ. ასეთი თავდასხმებით 29 აგვისტოს აღებულ იქნა ახალი სენაკი³ და ზუგდიდი. ეს უკა-

1 მიხაილვასილისძე ფრუნზე (1885-1925) – ОГПУ ხელმძღვანელი გარდაცვალებამდე, ვიაჩესლავ რუდოლფის ძე მენჟინსკი (1874-1934) – პოლნური წარმოშობის რუსი რევოლუციონერი. ფრუნზეს გარდაცვალების შემდეგ სათავეში ჩაუდგა (აგრეთვე გარდაცვალებამდე) ОГПУ-ს.

2 აქ გვინდა ერთი განმარტების გაკეთება. თავდაპირველად 40-კაციანი რაზმით შორაპნიდან ქიათურაში მართლაც შეიჭრნენ ლობჯანიძე, თავბერიძე, მარქაროვი და რუბენი, თუმცა მათ მალევე წამოეშველნენ ქავთარაძე ჩეკისტების რაზმით და ტალახაძის 6 მზვერავი. ამასთან მათ დახმარებას ავიაციაც უწევდა (ენდელაძე 2004: 15-16), რომელიც აჯანყებულთ თავიდან თავიანთ მხარეს მებრძოლი ეგონათ.

3 თანამედროვე სენაკის რაიონი. რკინიგზის სადგურთან გაჩენილ დასახლებას ახალი სენაკი უწოდეს, რომელიც შემდეგში რაიონული ცენტრი გახდა.

ნასკნელი განთავისუფლებულ იქნა მეორე დღესვე კომუნართა რაზმის მიერ აფხაზეთიდან, ხოლო ახალი სენაკი – 31 აგვისტოს. ქუთაისისა და შორაპნის მაზრებში აგრეთვე იყო ცალკეული გამოსვლები, მაგრამ უმნიშვნელო, გორის მაზრაში მხოლოდ სოფელ კავთისხევში, თბილისის მაზრაში ხუთ სოფელში, თანაც აქ, სადამოს, გამოსვლა ყველა სოფელში ლიკვიდირებული იყო. სოფლებში მონაწილეობას იღებდა 3-დან 10-მდე ადამიანი. აღმასკომმა დატოვა ზემო სვანეთი. საქართველოს დანარჩენ ნაწილში არანაირი გამოსვლა არ ყოფილა. პარიტეტული კომიტეტი აჯანყებისკენ მოწოდებით გამოვიდა. 29-30 აგვისტოს მოსალოდნელი იყო გამოსვლა თბილისში, მაგრამ მიღებული ღონისძიებების წყალობით ის თავიდან იქნა აცილებული. მოცემულ მომენტში ავანტიურა ლიკვიდირებულად უნდა ჩაითვალოს. დარჩენ ცალკეული ბანდები, რომლებიც გაიფანტნენ საქართველოს მთიანი ნაწილის ტყეებში, მუამბოხეთა ძირითადი ბირთვი მენშევიკები, ყოფილი დიდებულ-თავადები, უმთავრესად, ოფიცრობაა.

გლახობა აჯანყებაში, მცირე გამონაკლისის გარდა, ჩართული არ ყოფილა. მუშები სრულიად მენშევიკების წინააღმდეგ არიან. პარიტეტული კომიტეტი თავის მოწოდებებში მიუთითებდა, რომ აზერბაიჯანი, სომხეთი, ჩრდილოეთ კავკასიის მთიელები აჯანყდნენ და რომ ევროპა მათ დასახმარებლად მოდის. ჩვენი მხრიდან მიღებულია ყველაზე გადამწყვეტი ღონისძიებები ლიკვიდაციისთვის“ (Советская деревня... 2000: 237-238).

ჩვენ ხელთ მოგვეპოვება 2 სექტემბრით დათარიღებული კიდეც ორი შიფროგრამა. ერთ-ერთის ავტორი ა. ფ. მიასნიკოვია, რკპ (ბ) ამიერკავკასიის სამხარეო კომიტეტის¹ მდივანი, ადრესატი კვლავაც უცვლელი – იოსებ სტალინი.

„უკანასკნელი მოვლენები საქართველოში წარმოიშვა 28 აგვისტოს 4 საათზე მენშევიკთა ბანდის მიერ ჭიათურის ხელისუფლების ხელში ჩაგდებით. ჭიათურა ერთი დღის შემდეგ უკან დავიბრუნეთ. ჭიათურის მსგავსად, ნახევრადშეიარაღებული ბანდების გამოსვლები 29, 30 და 31 აგვისტოს მოხდა ახალ სენაკში, ზუგდიდში, გურიაში, შორაპნისა და ქუთაისის მაზრების ნაწილში და თბილისისა და გორის მაზრების ზოგიერთ სოფელში. 28 აგვისტოს თბილისიდან მაზრებისაკენ გადაჭი-

¹ ამიერკავკასიის სამხარეო კომიტეტი შეიქმნა 1922 წლის თებერვალში, აზერბაიჯანის, სომხეთისა და საქართველოს კომუნისტური ორგანიზაციების პირველ ყრილობაზე. 1922-1926 წლებში ამიერკავკასიისა და ჩრდილოკავკასიის სამხარეო კომიტეტის პირველი მდივანი იყო სერგო ორჯონიკიძე.

მული მრავალი სატელეგრაფო მავთული გადაიჭრა, მაგრამ კავშირი რამდენიმე საათის შემდეგ აღდგენილ იქნა. 29 აგვისტოს სამტრედია-სთან ახლოს, ბათუმისკენ მიმავალმა მატარებელმა ვერ შეძლო გავლა, მაგრამ ამ გზაზე მოძრაობა მალევე იქნა აღდგენილი. ამ დროისათვის გამოსვლა საყოველთაოდ ლიკვიდირებულია არმიის ნაწილებისა და შეიარაღებული კომუნარების, ნაწილობრივ მოსახლეობის, ძალებით. გამოსვლები, უმეტეს შემთხვევებში, როგორც კახეთსა და გურიაში, ბუტაფორიულ ხასიათს ატარებდა და მცირე ავანტიურის ფორმა ჰქონდა. მუშები მონაწილეობას არ იღებდნენ. გლეხები ზოგან ნეიტრალურად იყვნენ, ზოგან კი ბანდიტებს უთანაგრძნობდნენ. გამოსვლები შედგებოდნენ ყოფილი ოფიცრებისგან, დიდებულებისგან, თავადებისგან, აგრეთვე ინტელიგენტებისგან.

ბანდიტებმა წინასწარვე გაავრცელეს ჭორი თბილისის დაცემაზე, ინგლისელთა დესანტსა და მენშევიკური მთავრობის ჩამოსვლაზე. გამოსვლა მოსალოდნელი იყო აგრეთვე თბილისში, სადაც ჯერ კიდევ სიმშვიდეა. მუშათა მასებისა და კომუნარების განწყობა მტკიცე და ურყე-ვია..." (Советская деревня... 2000: 238).

როგორც ზემოთ ვნახეთ, შორაპნის გამოსვლა „უმნიშვნელოდ“ არის მოხსენიებული, თუმცა რეალობა სულ სხვანაირია. შორაპნის მაზრაში აჯანყების ჩახშობა დაევალა ამიერკავკასიის კონტრდაზვერვის განყოფილებისა და საქართველოს მთავარი პოლიტსამმართველოს განყოფილების უფროსს ტიტე ლორთქიფანიძეს, საგანგებო „სამეულის“ ბრძანებით კი სადგურ „ყვირილასთან“ ვაგონებში ჩაკეტილი 100-150 ადამიანი ჩაცხრილეს (ენდელაძე 2004: 18).

გარდა ამისა, შიფროგრამებში ისეა გამოყვანილი, თითქოს აჯანყებას არ აქვს საერთო-ეროვნული ხასიათი და ლოკალურია, თანაც თითქოს მასში მხოლოდ მოსახლეობის ზედა ფენები იღებენ მონაწილეობას. არადა, როგორც ქვემოთ სხვა დოკუმენტებიდან წარმოვადგენთ (თავად საბჭოთა უწყებების შექმნილ), სულ სხვა სურათს შევხვდებით.

ვიდრე გავაგრძელებდეთ, ქრონოლოგიური ჯაჭვის შესანარჩუნებლად მოვიყვანთ შემდეგ პასაჟს. 31 აგვისტოს გაიმართა საქართველოს კომუნისტური პარტიის თბილისის კომიტეტის პრეზიდიუმის სხდომა, რომელმაც დაადგინა: „1) ქალაქ თბილისის პარტიულ ორგანიზაციაში მობილიზაციის გამოცხადება და ყაზარმულ მდგომარეობაზე გადაყვანა; 2) თბილისის კომიტეტებთან და რაიკომებთან „დამრტყმელი სამეულების“ შექმნა; 3) ზეპირი და წერილობითი აგიტაციის გაძლიერება

მოსახლეობაში მიმდინარე ვითარების განმარტების მიზნით; 4) პრესის ორგანოების ხელმძღვანელების მხრიდან ზომების მიღება 2 სექტემბერს გაზეთების აუცილებლად გამოშვება; 5) თბილისის კომიტეტთან „დამრტყმელი სამეულის“ კახიანის, ლოღობერიძის, ივანოვ-კავკაზსკის შემადგენლობით შექმნა“ (ენდელაძე 2004: 22).

აღნიშნული მობილიზებაც ცხადყოფს, რომ საქმე არც ისე მარტივად უნდა ყოფილიყო, როგორც შიფროგრამებში წარმოაჩენდნენ.

2 სექტემბერს კიდევ ერთი შიფროგრამა გვაქვს, ავტორიკა და ადრესატიც უცვლელია, თუმცა ამჯერად საუბარი აღმოსავლეთ საქართველოზეა.

„ჩვენ მიერ დევნილი ჩელოყაევის 50 კაციანი ბანდა,¹ დღეს ხუთ საათსა და 30 წუთზე თავს დაესხა დუშეთს, მაგრამ შეხვდა რა ადგილობრივი კომუნარების მკვეთრ დარტყმას, შვიდ საათსა და 30 წუთზე განდევნილ იქნა და მიიმალა დუშეთიდან ჩრდილო-აღმოსავლეთის მიმართულებით. ბანდას ჩვენი კავალერია მიჰყვება.

დღეს საღამოს მცხეთასთან, შიო მღვიმის მონასტერში,² აღმოჩენილ იქნენ პარიტეტული კომიტეტის მეთაურები, რომელთა თავმჯდომარე – ანდრონიკოვი და წევრი – ი[ა]სონ ჭავახიშვილი – ჩვენ მიერ აყვანილ და ადგილზე დახვრეტილ იქნენ.

დღეს თბილისში მუშები და მშრომელები დემონსტრირებდნენ მენშევიკების წინააღმდეგ და უცხადებდნენ თავის სოლიდარობას საბჭოთა ხელისუფლებას, დემონსტრაცია შთამაგონებელი იყო: მასში მონაწილეობდა დაახლოებით 25 ათასი მუშა, ამასთან სარკინიგზო საოსტატოები – უკანასკნელ ადამიანამდე.

სხვა დანარჩენი უცვლელია“ (Советская деревня... 2000: 238-239).

აღნიშნულ შიფროგრამაში რამდენიმე მომენტს უნდა მივაქციოთ ყურადღება. ჯერ ერთი, რომ კონსტანტინე ანდრონიკაშვილი და იასონ ჭავახიშვილი არ დაუხვრეტიათ, ისინი 1925 წელს გაასამართლეს (ჭიქია 2012: 216-221; ჭიქია 2012ა). თუმცა მათ დაუხვრეტელობას შემდეგი შიფროგრამებიდანაც ვიგებთ. ამასთან, იასონ ჭავახიშვილი არა უბრალოდ წევრი, არამედ კომიტეტის მდივანი იყო. გარდა ამისა, ისტორიკოსები ლევან ჭიქია და დიმიტრი შველიძე ჭავახიშვილისა და ანდრონიკაშვილის დაკავების თარიღად 3 სექტემბერს ასახელებენ (ჭიქია 2012:

1 ტექსტში წერია банда Челокаева. ცხადია იგულისხმება ქაქუცა ჩოლოყაშვილი და მისი შეფიცულთა რაზმი.

2 ტექსტში ვხვდებით შემდეგნაირად: „в Жюгвинском монастыре, что около Ицхета“...

202; შველიძე 2021: 128), ნესტან კირთაძე კი 4 სექტემბერს (კირთაძე 1996: 180). მათი დაპატიმრების თარიღად 4 სექტემბერს აგრეთვე ასახელებს სერგო ორჯონიკიძე 1924 წლის ოქტომბერში გამართულ პლენუმზე წარმოთქმულ სიტყვაში (1924 წლის ოქტომბერი 1990: 11).

განსაკუთრებით საინტერესოა აგრეთვე ორი სექტემბერის შიფროგრამა, რომელიც ცენტრიდან, სტალინის მიერ ამიერკავკასიის სამხარეო კომიტეტში გამოიგზავნა და წინა შიფროგრამების პირდაპირ პასუხად შეგვიძლია ჩავთვალოთ.

„გადმოიცემა პოლიტბიუროს 2 სექტემბრის დადგენილება: „ცკ-მა სახელმწიფო პოლიტიკური სამმართველოს (სპს) ორგანოებისგან შემთხვევით გაიგო, რომ საქართველოში არასასიკეთო მდგომარეობაა. ხომერიკი, ჩხიკვიშვილი¹ მისჯილნი არიან დახვრეტას, რომ არის განაჩენი 25 მენშევიკისა და ეროვნულ-დემოკრატიის დახვრეტის შესახებ. შემთხვევით გაიგო 182 ადამიანის დახვრეტის შესახებ. შინსახკომის სპს-სა და რესპუბლიკის სამხედრო რეოვოლუციური საბჭოს ორგანოებისგან სრულიად შემთხვევით გავიგეთ საქართველოში რიგი პუნქტების დაკარგვისა და მახარაძის, სტურუას, დოლიძის, რუბენისა და სხვების ტყვედ ჩავარდნის შესახებ. ცკ-ის რიგი შეკითხვებისა და მოთხოვნების მიუხედავად, ამიერკავკასიის რაიონული კომიტეტი დუმს, ინფორმაციას არ გვანვდის. ცკ ასეთ მდგომარეობას აუტანლად თვლის. საქართველოში მიმდინარე მოვლენებს მნიშვნელოვანი საერთოპოლიტიკური მნიშვნელობა აქვს. ცკ ითხოვს რა აჯანყების ჩახშობისთვის გადამწყვეტ მოქმედებებს, კატეგორიულად უარყოფს დაკავებულთა მასობრივი დახვრეტის პოლიტიკას. ცკ მოითხოვს ამიერკავკასიის ჩეკას გადანყვეტილებებით დახვრეტის შეწყვეტას. ცკ ამიერკავკასიის რაიონული კომიტეტისგან მოითხოვს სრულ, ობიექტურ, სისტემატიურ ინფორმაციას და მისი მუშაობის გეგმის წარმოდგენას უახლოესი დღეების შესახებ აჯანყებასთან დაკავშირებით. საერთო საბჭოური პოლიტიკის მნიშვნელოვანი საკითხების თვითნებურად გადანყვეტა ამიერკავკასიის ჩეკასა და ამიერკავკასიის რაიონული კომიტეტის მიერ დაუშვებელია“ (Советская деревня... 2000: 239).

როგორც ამ შიფროგრამიდან ჩანს, ცენტრმა თითქოს არ იცოდა დახვრეტების შესახებ, არადა, 31 მარტს საქართველოს საგანგებო კომისიის კოლეგიამ განაცხადა: „... უკანასკნელ დღეებში მომხდარმა მოვლენებმა, როდესაც მენშევიკმა ბანდიტებმა თავადებთან, აზნაუ-

¹ ნოე ხომერიკი – დააპატიმრეს 1923 წლის 9 ნოემბერს.

ბენია ჩხიკვიშვილი – დააპატიმრეს 1924 წლის 25 ივლისს.

რებთან, გენერლებთან, ვაჭრებთან ერთად (ჩამოთვლილია თითქმის ყველა შესაძლო ფენა გარდა გლეხებისა და მუშებისა – ნ. ს.) მოახდინეს შეიარაღებული გამოსვლა..., დაგვანახა, რომ კონტრრევოლუციონერთა გამოხდომებს ზღვარი არა აქვთ; რომ იმ დამნაშავე პირთა მიმართ, რომელნიც მშრომელ მასებს ითრევენ სისხლიან ავანტიურაში, პროლეტარული ხელისუფლების ორგანოების მხრივ მხოლოდ უმკაცრესი სასჯელის განხორციელებას ძალუძს ააცდინოს ქვეყანას მსგავსი უაზრო მცდელობების განმეორება...” რის შემდეგაც საგანგებო კომისიამ დაადგინა, რომ „მუშურ-გლეხური ხელისუფლების შეურიგებელი მტრები დასჯილ იქნენ უმაღლესი ზომით – დახვრეტით“ (ენდელაძე 2004: 23).¹

თუმცადა, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ამიერკავკასიიდან ცენტრში შერბილებული ცნობები მიდიოდა და საქართველოში მიმდინარე მოვლენების ზოგიერთ დეტალს ცვ სხვა წყაროებიდან იგებდა. საინტერესოა, რომ დეპეშაში ორჯერ ხაზგასმითაა აღნიშნული ზოგიერთი ცნობის „შემთხვევით გაგების“ შესახებ, რაც საგულისხმო ფაქტი უნდა იყოს. ყურადღების მიღმა არ უნდა დაგვრჩეს მონაცემების ცვლილება და ცენტრში მსგავსი სახით გაგზავნა.

აღნიშნული კუთხით საინტერესოა ისიც, რომ „აჯანყებულთა წინააღმდეგ რეპრესიების დაწყებისთანავე საკავშირო კომუნისტური პარტიის (ბოლშევიკების) ამიერკავკასიის სამხარეო კომიტეტის ხელმძღვანელის, სერგო ორჯონიკიძის სახელზე მოვიდა საბჭოთა კავშირის სახალხო კომისართა საბჭოს თავმჯდომარის, ალექსი რიკოვის დეპეშა დახვრეტების დაუყოვნებლივ შეწყვეტის შესახებ. ს. ორჯონიკიძემ თავის თანამებრძოლთა „ვიწრო“ თათბირი მოიწვია, სადაც განაცხადა: „ჯერჯერობით ამ დეპეშას ყურადღება არ მივაქციოთ და ენერგიული ზომები გავატაროთ, რათა საქართველო რაც შეიძლება მაქსიმალურად გავწმინდოთ კონტრრევოლუციური უწმინდურობისაგანო“ (ჭიქია 2012ა: 8). სწორედ აღნიშნულით შეიძლება აიხსნას, ერთი მხრივ, დახვრეტების შესახებ არასწორი ცნობები და მეორე მხრივ, რეპრესიების შეუწყვეტლობა.

პარტიის ამიერკავკასიის რაიკომის მდივანმა ა. მიასნიკოვმა სტალინს (პირი გაეგზავნა ფელიქს ძერჟინსკისაც, „ჩეკას“ ხელმძღვანელს) ანდრონიკაშვილისა და ჯავახიშვილის დახვრეტის შესახებ პასუხი 6 სექტემბერს დაუბრუნა:

„გუშინ ასკ (ამიერკავკასიის სამხარეო კომიტეტი – ნ. ს.) გატყობინებ-

1 დახვრეტილთა შესახებ იხილეთ ენდელაძე 2004: 44-79.

დათ ჩვენ მიერ პარიტეტული კომიტეტის დაკავებისა და მისი თავმჯდომარის – ანდრონიკოვისა და წევრის – ჯავიხიშვილის ადგილზე დახვრეტის შესახებ. ამ შეტყობინების გადაცემის მომენტში დახვრეტის განკარგულება უკვე გაცემული იყო, მაგრამ ღამით საქმემ სხვა მიმართულება მიიღო: უშუალოდ დახვრეტის წინ პარიტეტული კომიტეტის წევრებმა, რომლებიც ხელმძღვანელობენ მთლიან აჯანყებას საქართველოში, მოითხოვეს განცხადების გაკეთება, რომელიც იქითკენ მიდიოდა, რომ პარიტეტულმა კომიტეტმა უპირობოდ თქვა უარი საბჭოთა ხელსუფლებასთან ბრძოლაზე. დახვრეტა გაუქმდა. განსაკუთრებით, კლერიტ¹ გატყობინებთ პარიტეტული კომიტეტის განცხადებას, რომელიც დანერილი და ხელმოწერილია საკუთარი ხელით ქართულ ენაზე“ (Советская деревня... 2000: 240).

იმავე დღეს კი მიახნიკოვი უკვე ვიაჩესლავ მოლოტოვს უგზავნის შიფროგრამას, სადაც აღნიშნულია, რომ სახელმწიფო პოლიტიკური სამმართველოს ცნობები არასწორია:

„450-ე შიფროგრამაზე ცნობები რომელიც მიიღეთ სპს-გან (სახელმწიფო პოლიტიკური სამმართველო – ნ. ს.) არასწორია. მახარაძე ტყვეობაში არ ყოფილა, მამულია გუშინ გამოუშვეს ბანდიტებმა, რუბენი და სტურუა ჯერ კიდევ ბანდიტებს ჰყავთ. მიღებულია ყველა ღონისძიება, რათა განვდევნოთ ისინი რადაც არ უნდა დაგვიჯდეს“ (Советская деревня... 2000: 240).

პოლიტიბუროს მიერ გამოგზავნილი ზემოთმოყვანილი შიფროგრამის პასუხი 5 სექტემბრით თარიღდება. ა. ფ. მიახნიკოვი ი. ბ. სტალინს წერს ასკ (ამიერკავკასიის სამხარეო კომიტეტისა) და საქართველოს ცეკას გადანყვეტილებას:

„1) სასწრაფოდ გამოსცეს მოწოდება საქართველოს ხელისუფლების სახელით მენშევიკთა გამოსვლის ლიკვიდაციის შესახებ და მშვიდობიანი შრომის მოწოდებით. 2) აჯანყებით მოცულ მაზრებში გაიგზავნოს ავტორიტეტული კომისია აჯანყების მიზეზების დეტალური გამორკვევისა და ყველა ადგილობრივი დანაკლისის აღმოჩენისათვის. 3) საქართველოს ცეკას, მითითებული კომისიის მონაცემებზე დაყრდნობით, დაევალოს აჯანყებასთან დაკავშირებით პარტიის მუშაობის დეტალური კონკრეტული გეგმის გამომუშავება. 4) აჯანყებით მოცულ მაზრებში სასწრაფოდ გაიგზავნონ საქართველოს ცკ-ის განსაკუთრებული უფლე-

¹ ტერმინი, რომელიც აღნიშნავს ტელეგრამით დაუშიფრავი შეტყობინებების გადაცემას.

ბებით აღჭურვილი ამხანაგები. 5) ცკ-მა სასწრაფოდ გადახედოს ადგილობრივთა შემადგენლობას, და საერთოდ ყველა მუშას საქართველოს მასშტაბით. 6) ხელმძღვანელობაში მიიღოს რკპ ცკ-ის დირექტივა და ჩათვალოს, რომ ბანდიტთა მასობრივი დახვრეტები ყველგან შეწყვეტილია 3 სექტემბერს. 7) ბეჭდვაში ჩაეშვას ფართო განმარტებითი კამპანია აჯანყებაში მენშევიკთა და ეროვნულ-დემოკრატიული როლის გამოაშკარავებით. გამოაშკარავდეს ქართველი ყოფილი თავადების, დიდებულებისა და ოფიცერთა გამოსვლის ტიპური კლასობრივი ხასიათი. 8) ამიერკავკასიის სახალხო კომისართა საბჭო საქართველოს სკს-თვის, აჯანყებით მოცული მაზრებისთვის გაუშვებს 200 ათას რუბლს. 9) საქართველოს აჯანყების ლიკვიდაციის გამოცდილების მონაცემები ეცნობოს აზერბაიჯანისა და სომხეთის ცკ-ებს“ (Советская деревня... 2000: 239-240).

ეს შიფროგრამა ნათლად ასახავს იმ კამპანიას, რომელსაც ოფიციალური ენოდა 1924 წლის აჯანყების წინააღმდეგ და რაიმე სახის განმარტებას აღარ საჭიროებს.

ჩვენ მიერ მიკვლეული ბოლო შიფროგრამა 9 სექტემბრითაა დათარიღებული. მიასნიკოვი მოლოტოვსა და ძერჟინსკის წერს:

„საქართველოს საგანგებო კომისიის მიერ დაკავებულ იქნა მენშევიკთა მიწისქვეშა ცკ-ის უკანასკნელი წევრი დავით ონიაშვილი. საქართველოს ტერიტორიაზე დაიწყო გლეხთა მასობრივი მოძრაობა ყოფილი მემამულეების წინააღმდეგ, რაც გამოიხატება მათზე თავდასხმაში, მათი სახლების შეპყრობასა და ყველა ყოფილი მემამულის განდევნის მოთხოვნაში. საქართველოს კპ ცკ-მა, სახალხო კომისართა საბჭომ, საქართველოს „ჩეკამ“ და არმიამ გასცეს განკარგულებები, რომ არც ერთ ადგილზე არ დაუშვან არანაირი ექსცესი, თავდასხმა, შეპყრობა, რისი შესრულებაც, რა თქმა უნდა, გამოგვივა. მოძრაობა ძლიერია აღმოსავლეთ საქართველოში, განსაკუთრებით გორის მაზრაში.

ჩელოყაევის ბანდა ჩვენ მიერ იდენება მუხეთი¹-დუშეთი-თიანეთი-თელავი-საგარეჯო-სართიქალის რაიონში. სხვა დანარჩენში სიმშვიდეა.

ორჯონიკიძე, ცხაკაია, მახარაძე, ორახელაშვილი, ჩხეიძე, კახიანი, ოჟუგალი, ვაშაძე და სხვები გავიდნენ აჯანყებით მოცულ მაზრებში: სეიზკი,² ზუგდიდში, შორაპანში, ქუთაისსა და ოზურგეთში“ (Советская деревня... 2000: 241).

1 ჩვენი აზრით იგულისხმება მცხეთა.

2 ჩვენი აზრით იგულისხმება სენაკი.

როგორც ზემოთმოყვანილი რამდენიმე შიფროგრამიდან გამოჩნდა, სახელმწიფო პოლიტიკური სამმართველო და ამიერკავკასიის ცკ ცენტრში განსხვავებულ, ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელ ინფორმაციებს აგზავნიდნენ. ჩვენი აზრით, აღნიშნული მომენტი უბრალო შემთხვევითობა არ უნდა იყოს, რის გამოც ჩვენი ინტერესი ამ მიმართულებით გაორკეცდა.

როგორც გიორგი ციციშვილი შენიშნავს, გარდა იმისა, რომ საბჭოთა სტრუქტურებმა (კერძოდ კი „ჩეკამ“) წინასწარვე იცოდნენ აჯანყების შესახებ, მიიღეს რიგი ღონისძიებებიც მის აღმოსაფხვრელად, თუმცა აქ საგულისხმო ისაა, რომ აჯანყების დაწყების წინააღმდეგ მიმართული ღონისძიებები ცენტრალურ კომიტეტთან შეთანხმებული არ ყოფილა – „...მოსალოდნელი აჯანყების ჩახშობისათვის ჩეკას ორგანოები ემზადებოდნენ საქართველოს პარტიული და ხელისუფლების ხელმძღვანელებისაგან ფარულად“ (ციციშვილი 2004: 33). სწორედ ამით ხსნის გიორგი ციციშვილი იმ ფაქტს, რომ საყვედური არა ჩეკას ხელმძღვანელობამ, არამედ სერგო ორჯონიკიძემ და ბესარიონ ლომინაძემ (1923 წლიდან საქართველოს კპ (ბ) პირველი მდივანი) დაიმსახურეს. ამასთან ამ მოვლენებს მათი პოლიტიკური კარიერაც შეეწირა. მაგალითად, აჯანყების შემდეგ ეპიფანე კვანტალიანის ადგილი ლავრენტი ბერიამ დაიკავა (რომელიც მანამდე საქჩეკას საიდუმლო ოპერატიული განყოფილების უფროსი იყო) (ციციშვილი 2004: 33).

გარდა უშუალოდ აჯანყების მსვლელობასთან დაკავშირებული მასალებისა, საინტერესოდ მიგვაჩნია კიდევ ერთ დეტალზე შევაჩეროთ ყურადღება, მით უმეტეს, რომ შეიარაღებული გამოსვლის მიზეზებს საქართველოს კპ (ბ) ცკ-ის პლენუმზე იმავე წლის ოქტომბერში ორი პლენუმი მიეძღვნა.

ჩვენ აგრეთვე მოგვეპოვება ჩვენ მიერ განხილული დოკუმენტების დანართი სათაურით: „ამიერკავკასიის გლეხური მასების პოლიტიკური განწყობისა და ეკონომიკური მდგომარეობის დამახასიათებელი ზოგიერთი მასალა“. ამ დოკუმენტში საუბარია საქართველოზე, სომხეთსა და აზერბაიჯანზე. ჩვენ ყურადღებას მხოლოდ საქართველოზე შევაჩერებთ.

აღნიშნული პირველ რიგში იმითაა საინტერესო, რომ მეტწილად უარყოფს თავად ბოლშევიკთა ნარატივს, თითქოს აჯანყებაში გლეხობა არ მონაწილეობდა. არადა ამ დოკუმენტებში სწორედ უკმაყოფილო გლეხებზეა საუბარი.

საქმე ისაა, რომ „საბჭოთა ხელისუფლებამ 1921-1924 წლებში განხორციელებული აგრარული პოლიტიკით ვერ დააკმაყოფილა ღარიბი გლეხობის საარსებო მოთხოვნილებები, ხოლო მიწაზე „მენშევიკური ხელისუფლების“ დროს არ არსებული გადასახადის შემოღებით, გლეხების ფართო ფენების უკმაყოფილება გამოიწვია“ (ციციშვილი 2004: 22).

მაგალითად, 1924 წლის 17 ივლისით დათარიღებულ ცნობაში აღნიშნულია, რომ რაჭის მაზრაში გლეხობას სასოფლო-სამეურნეო იარაღი სჭირდება. უფრო რთული მდგომარეობა ჩანს ახალქალაქის რაიონში, სადაც დოკუმენტის მიხედვით ხალხი ბალახით იკვებება, სამუშაო საქონელი არ არის, ისევე როგორც სასოფლო-სამეურნეო იარაღი. აღნიშნულია, რომ ბევრი ტანსაცმლის უქონლობის გამო შიშველი დადის, იტანჯებიან მალარიითა და მუნით. სამაზრო აღმასრულებელ კომიტეტს კი რაიმე დახმარების აღმოჩენის არანაირი საშუალება არ აქვს. თითქმის მთელ საქართველოზე საუბრისას მოუსავლიანობის მიზეზად გვალვაა აღნიშნული (Советская деревня... 2000: 242).

გლეხების უკმაყოფილებაა აღნიშნული აგრეთვე ახალციხის მაზრაში, რაც გამოწვეულია მიწების არასწორი გადანაწილებით. აგრეთვე სასოფლო-სამეურნეო ერთიანი გადასახადის არასწორი გადანაწილებით. ამასთან დოკუმენტი ამ პროტესტს ადგილობრივი ხელისუფლების ზოგიერთ არასწორ გადაწყვეტილებასაც მიაწერს (Советская деревня... 2000: 243).

გლეხების უკმაყოფილების ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი და შესაბამისად, აჯანყების მხარდაჭერა, მაინც რთული სოციალური პირობები უნდა იყოს, რაზეც დოკუმენტშიცაა საუბარი. ამასთან საუბარია ანტირელიგიურ კამპანიაზე, რომელიც აგრეთვე გავლენას ახდენდა მასების დამოკიდებულებაზე. რელიგიური საკითხის მნიშვნელობას ეკონომიკურთან და პოლიტიკურთან ერთად ხაზს უსვამს სერგო ორჯონიკიძეც სკპ (ბ) ცკ პლენუმზე (1924 წლის ოქტომბერი 1990: 11). რელიგიური საკითხი რომ ერთ-ერთი მოტივი იქნებოდა, გასაკვირი არც უნდა იყოს. „საბჭოთა ხელისუფლების პირველ წლებში ანტირელიგიური პროპაგანდა ზოგჯერ მახინჯ ფორმებს ღებულობდა. ბევრგან ადგილობრივი კომკავშირული ორგანიზაციები და მილიციის ორგანოები აშკარად გადავიდნენ რელიგიური დღესასწაულების აკრძალვასა და ეკლესიების დანგრევაზე, ოზურგეთში, სამეგრელოში, იმერეთის რაიონებსა და სხვაგან მილიციის ორგანოების უშუალო მონაწილეობით მრავალი ეკლესია დაინგრა“ (ხვიჩია 1971: 58).

მაინცდამაინც გულმხურვალედ არც მუშები იყვნენ განწყობილი საბჭოთა ხელისუფლების მიმართ. 1921 წელსვე მათ რამდენიმე გაფიცვა მოაწყვეს (შველიძე 2016: 28-29). ერთ-ერთი ყველაზე მასშტაბური გაფიცვა პირველ ნოემბერს მოხდა, გაჩერდა ყველანაირი ტრანსპორტი, ქარხნებმა და ადმინისტრაციულმა დაწესებულებებმა მუშაობა შეწყვიტეს (ბერიშვილი 2013: 43). აღნიშნული გასაკვირი არცაა, ვინაიდან „ქვეყნის მუშური მოსახლეობა ხომ ათეული წლების მანძილზე სოციალ-დემოკრატიული მოძრაობის მთავარ საყრდენს და რესურსს წარმოადგენდა (შველიძე 2016: 28).

მართალია, ზოგიერთ შემთხვევაში, შიფროგრამებში აღნიშნული ცნობები უცხო ქართული სამეცნიერო სივრცისთვის არ ყოფილა, თუმცა ისინიც კი სხვადასხვა ნარატივების გასამყარებლად მნიშვნელოვანი მასალებია. ამასთან, ნათლად გამოიკვეთა, რომ საბჭოთა ოფიციალური თავიდანვე ცდილობდა აღნიშნული აჯანყების ისე წარმოჩენას, როგორც მათ სურდათ, დაემაღლათ საერთო-ეროვნული ხასიათი, გამოეკვეთათ კონკრეტული მონაწილე ფენები და მისთვის „ავანტიურის“ იარაღი მიეწებებინათ.

შემდეგ ნომრებში განზრახული გვაქვს სხვა მსგავსი დოკუმენტების განხილვა და გამოქვეყნება, რომლებიც ნათელ წარმოდგენას გვიქმნიან საბჭოთა მმართველობის პირველ წლებში ჩვენს ქვეყანაში შექმნილ პოლიტიკურ და სოციალურ-ეკონომიკურ მდგომარეობაზე.

გამოყენებული ლიტერატურის ნუსხა:

- ▶ ბენიძე 1991: ბენიძე ვალერი, 1924 წლის აჯანყება საქართველოში, თბილისი, სამშობლო, 1991;
- ▶ ბერიშვილი 2013: ბერიშვილი თიერი, 1924, ეროვნული აჯანყება საქართველოში, პარიზი-თბილისი, გრიგოლ რობაქიძის უნივერსიტეტის ქართული ემიგრაციის, ისტორიისა და გეოგრაფიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი, 2013;
- ▶ დვალიშვილი 2006: დვალიშვილი ოთარ, 1924 წლის აჯანყება საქართველოში და უცნობი ეროვნული გმირები, ქუთაისი, 2006;
- ▶ ენდელაძე 2004: ენდელაძე თენგიზ, ტრაგიკული 1924, თბილისი, 2004;
- ▶ ვადაჭკორია 2016: შოთა ვადაჭკორია, შეიარაღებული აჯანყების სამხედრო გეგმის გაცემის დაზუსტებისათვის 1924, თბილისი, პარიზი, „გეორგიკა“, 2016;
- ▶ კირთაძე 1996: კირთაძე ნესტან (ელისაბედ), 1924 წლის აჯანყება

- საქართველოში, ქუთაისი, ქუთაისის გ. ტაბიძის სახელობის სააქციო საზოგადოება „სტამბის“ საგამომცემლო ცენტრი, 1996;
- ▶ კუპატაძე 2016: კუპატაძე ბონდო, ბოლშევიკური ხელისუფლება და ქართული საზოგადოება 1924 წლის აჯანყების დროს, კრებულში: 1924 წლის აგვისტოს ეროვნული აჯანყების 90-ე წლისთავი, პარიზი-თბილისი, მწიგნობარი, 2016, გვ. 183-206;
 - ▶ შველიძე 2016: შველიძე დიმიტრი, საქართველოს მოსახლეობის სოციალური ფენები და რუსეთის საოკუპაციო რეჟიმი 1924 წლის აჯანყებამდე, კრებულში: 1924 წლის აგვისტოს ეროვნული აჯანყების 90-ე წლისთავი, პარიზი-თბილისი, მწიგნობარი, 2016, გვ. 25-41’
 - ▶ შველიძე 2021: შველიძე დიმიტრი, საქართველოს უახლესი ისტორია (1917-2012), თბილისი, გამომცემლობა „მერიდიანი“, 2021;
 - ▶ ციციშვილი 2004: ციციშვილი გიორგი, სიმართლე ანტისაბჭოთა ეროვნული მოძრაობისა და 1924 წლის აჯანყების შესახებ (მე-80 წლისთავის გამო), თბილისი, 2004;
 - ▶ ხვიჩია 1971: პროკოფი ხვიჩია, საქართველოს საბჭოთა მიილციის ისტორიის ნარკვევები 1921-1937 წწ, თბილისი, საბჭოთა საქართველო, 1971.
 - ▶ ჭიქია 2012: ჭიქია ლევან, 1924 წლის აჯანყება დასავლეთ საქართველოში, სადოქტორო ნაშრომი შესრულებულია ისტორიის დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად, თბილისი, 2012;
 - ▶ ჭიქია 2012ა: 1924 წლის აჯანყების მონაწილეთა სასამართლო პროცესი, დოკუმენტები და მასალები (1925 წლის ივლისი-აგვისტო), გამოსაცემად მოამზადა და შესავალი წერილი დაურთო ლევან ჭიქიამ, თბილისი, გამომცემლობა „უნივერსალი“, 2012;
 - ▶ 1924 წლის ოქტომბერი 1990: 1924 წლის ოქტომბერი, გაზ. ლიტერატურული საქართველო, 1990, 25 მაისი, №21, გვ. 11-12;
 - ▶ Советская деревня... 2000: СОВЕТСКАЯ ДЕРЕВНЯ ГЛАЗАМИ ОГПУ том 2. 1923-1929 Документы и материалы, ტომის შემდგ. Л. Борисова, В. Данилов, Н. Перемышленникова (პასუხისმგებლები), Т. Голышкина, С. Мякиньюв, А. Николаев, Т. Сорокина, Москва, РОССПЭН, 2000.

NEW MATERIALS ON THE 1924 ANTI-SOVIET UPRISING (SUMMARY)

In the present article, we have translated and discussed several documents made in the Russian language unknown to the Georgian scientific community. Documents are ciphertext containing interesting information about the course of the 1924 anti-soviet uprising. Most of the documents were sent from the Caucasus to the center, to Joseph Stalin. Observations have shown that the references in ciphertexts are sometimes erroneous and sometimes deliberately altered, which ultimately cost the political careers of several figures. In those documents, in parallel with the course of the uprising, an approach has already been developed in advance, which was to be formed later towards this uprising.

The general national character of the speech was deliberately hidden, as if the peasantry and the workers, that is, the stratum for whose victory the Soviet government was fighting for, did not take part in the uprising. In the following issues, we intend to translate and publish the documents that relate to the situation in Georgia in the first years of Soviet rule, and, as a source, are of great importance.